

generation af dekonstruktører kunne så passende være at undersøge, *hvordan* forside og vrangside interagerer i den litterære metafor, og altså ikke nøjes med pege på, *at* der foregår en meningsnedsmeltning i den metaforiske proces, og hurra. Sagt på en anden måde: Detlef Otto afdækker forbilledligt de beskrivelser af metaforisk støj, som man kan grave frem hos Aristoteles og Nietzsche, og han vælger at tolke dem sprogfilosofisk som et *symptom* på en performativ lingvistisk kraft. En undersøgelse af metaforens vrangside i poetologisk og tropologisk perspektiv ville snarere have til opgave at undersøge den *funktion*, som tilkommer den metaforiske meningsirritationen i konkrete litterære tekster. For et sådant arbejde vil Detlef Ottos afhandling om metaforens bortvendte ansigt under alle omstændigheder stå som et væsentligt og inspirerende pejlemærke.

1. Friedrich Nietzsche: *Werke. Kritische Studienausgabe*, ved Giorgi Colli og Mazzino Montinari, Berlin/New York 1988, bd. 7, p. 491.

Jørgen Holmgaard

Kulturradikalisme

Klaus Rifbjerg, Ebbe Kløvedal Reich, Jørgen Knudsen m.fl.: *Den kulturradikale udfordring – en antologi*, Kbh. 2001 (Tiderne Skifter).

1990'erne og årene siden har været en tid med et meget begrænset politisk engagement i de intellektuelle lag. Måske

derfor har der hos en del ældre engagerede, som tomrummet har givet en tænkepause, været lejlighed til at fundere over personer og strømninger i de tidligere perioder, hvor engagementet på en helt anden måde flammede og profilerede offentlighedens politisk-kulturelle fronter. I slutningen af 1990'erne udkom Jørgen Knudsens flerbindsbiografi om Georg Brandes (omtalt i *K&K* 87). Sidste år udkom Per Stig Møllers Kaj Munk-biografi (anmeldt i *K&K* 91). Og omtrent på samme tid afholdtes en forelæsnings- og diskussionsrække på Københavns Universitet om 'kulturradikalismen'. Bidragene til denne forelæsningsrække er efterfølgende blevet udgivet i form af den bog, som her skal omtales.

Bogens titel indeholder ordet 'udfordring', og man spørger sig naturligt, af hvad og for hvem kulturradikalismen opleves som en udfordring. Men spørgsmålet er forkert stillet. Bogens bidrag er næsten alle historisk orienterede, og ordet udfordring skal forstås svarende hertil. Bidragene belyser, hvad de kulturradikale standpunkter historisk set *har* udfordret i tidligere politiske og kulturelle sammenhæng. Hvad de aktuelt udfordrer eller skulle kunne udfordre, er der i bogen derimod få bud på, selv om længslen efter en -isme, der stadig udfordrer, ikke desto mindre er meget mærkbar. Kulturradikale har traditionelt opfattet sig selv som kontroversielle, ungdommeligt oprørske og oppositionelle, kort sagt 'farlige' for de herskende synspunkter. Intet er for en sådan tradition sværere eller ubehageligere end at fornemme, at det måske er så som så med udfordringen. At de, som skulle føle sig udfordrede og tage handskenen op, synes at være mere eller min-

dre ligeglade. Og at udfordrerne i stedet for at være en ungdommelig falanks på vej frem i spidsen for en historisk march måske snarere er en flok ældre herrer, der rituelt genopfører et farverigt ideologisk krigsspil, som i virkelighedens verden for længst er lige så afsluttet som forrige århundredes verdenskrige.

På denne snigende, ubehagelige fornemmelse findes to reaktioner, som begge er repræsenterede i bogen. Den første består i benægte, at noget grundlæggende egentligt er ændret i forhold til tidligere tiders modsætning mellem progressive kulturradikale og en modpol af åndelig konservatisme, ja for den sags skyld højreekstremisme af rabiater karakter. Denne opfattelse af tingene formuleres i indledningsartiklen hyperkontant af Klaus Rifbjerg, der om kulturradikalismens evige modstandere skriver: »Der er ingen afgørende forskel på tredivernes Victor Pürschel og vore dages Hans Engell [...] Der er heller ingen afgørende forskel i det ideologiske på Uffe Ellemann Jensen og Knud Kristensen, [...] Pia Kjærsgaard og Frits Clausen« (p. 28 f.).

Den anden reaktion på problemet med, om alt angående kulturrealismen nu er ved det gamle, består i den modsatte pointe, at det er det ikke – af den simple grund, at de kulturradikale værdier historisk set simpelt hen sejrede. Ellen Nørgaard peger på, at mellemkrigstidens kulturradikale reformpædagogik i vidt omfang blev politisk virkeliggjort i efterkrigstidens skolelovgivning. »Resultatet er, hurtigt sagt, den folkeskole, vi har i dag – og det er jo et flot resultat« (p.210). Efter at have fremhævet, at det var den konservative kultur – og ikke kulturradikalismen – der

dominerede i mellemkrigstiden, skriver Morten Thing: »Når Poul Henningsen og kulturradikalismen har fået et så flot eftermæle, skyldes det ganske enkelt at udviklingen har givet dem ret. De sejrede, mens kulturkonservatismen tabte« (p. 129).

Men helt enkelt er det alligevel ikke. Klaus Rifbjerg har noteret sig, at »en konservativ sjæl som Frederik Stjernfeldt« (p.29) figurerer i det kulturelle landskab, og Morten Thing anfører bekymret disse dages påfaldende interesse – der bl.a. erklæres hos samme Stjernfeldt – for en nazistisk hoffilosof og -jurist som Carl Schmitt og for en højreradikal kriger-digter som Ernst Jünger. Man vælger sig sine husguder. Når Schmitt og endda endnu mindre ånder bliver 'household names' i nogle intellektuelle kredse, der finder disse folk 'interessante', er det en anden slags selskab, de kalder sammen til, end den slags, hvor – som i denne bog – Georg Brandes og Poul Henningsen behørigt celebreres.

Der er tilsyneladende noget, som nu trækker hos disse højreradikale tænkere, der ligesom Heidegger mente at kunne se pointen i Hitlers dristige greb efter en magt, der ikke hyklerisk søgte at begrunde sig i demokratiets fade idealer, og som med foragt så ned på den politiske verdens kræmmerfiflerier. Den rå magtvilje viser sig igen at kunne afgive intellektuelle stimulanser hos visse gemytter. Hvor en ældre generation i mange af de tanker, som nu seriøst studeres, lugtede den rådne ånde fra mellemkrigstidens fascisme, er organet for den slags reaktioner med tiden bortvisnet. Kulturradikalismen er 'en uddøde ideologi', som en kronikør i *Politiken* forleden forklarede i en sidebe-

mærkning til læsere, der ikke kendte eller længere kunne huske, hvad det var for en størrelse.

Når 'den kulturradikale udfordring' i vide kredse er kommet på aftægt, står det imidlertid ikke med nødvendighed i modsætning til, at den har sejret. Egentlig tværtimod kan man mene. Der ligger måske en slags trodsreaktion i, at den tabende højretænkning tages op hos årgange af intellektuelle, hvis hele liv forinden har været tilbragt i pædagogiske institutioner og uddannelsesanstalter gennemsyret af kulturradikale tankegange. Man leger med nogle af de få ting, som har været forbudte, og gør lidt oprør mod det meningsmæssige formynderi, man har været udsat for. Og det har man.

Problemstillinger som de nævnte berøres kun stedvis i bidragene, der for de flestes vedkommende synes at hvile ret trygt i den tanke eller i hvert fald det håb, at den historiske fremstilling af kulturradikalismen i dens forskellige aspekter i sig selv indeholder appel nok til, at den må få en fremtid; igen blive en udfordring. Den vel nok eneste, der rører ved en af kulturradikalismens ømme kerner – paradokser om man vil – er med en vis logik Ellen Nørgaard. Idet hun skriver om »Pædagogik og kulturradikalisme«, støder hun – næsten uafvendende, forekommer det – frem til den erkendelse, at den »reformpædagogiske og vel også kulturradikale frigørelse forbliver således et voksenprojekt på barnets vegne« (p.213). Som pædagogik, men lige så meget i det mere generelle projekt om »borgerens frigørelse« (ibid.) bygger kulturradikalismen på, at nogen er fri og derfor ved bedre. Det er det, der giver dem adgang til at belære andre om, at også de bør frigøres, selv om

de måske ikke selv har opdaget behovet.

Selvbevidst gradbøjede 1880'ernes nystartede *Politiken* oplysningsmetaforen og døbte sig superlativt 'Organet for den højeste Oplysning i det danske Folk'. Der har heller aldrig været tvivl om, at PHs lamper og arkitekturtanker repræsenterede en bedre smag end slagtermester Petersens prismelysekrone og vinrøde plyssofa under trommesalsmaleriet af brølende hjort ved skovso. Petersen vidste det ikke selv, men så måtte man belære ham. Eller i hvert fald belære hans børn og børnebørn. Det blev de så, og ikke et ondt ord herom. Men hele den komplekse dialektik i den historiske udvikling mellem center og periferi i de sidste århundreders forvaltning af viden og magt er tilsyneladende alt for svær at diskutere, når man er kulturradikal. Man kan påkalde sig Holberg, som Rifbjerg gør det i sin opregning af anerækken. Men man diskuterer ikke, at Holberg var loyal enevældtjener, der anså menigmand for at være indbildsk og uvidende og som sådan farlig, hvis han kom til magten; i bedste fald var han i besiddelse af et mål snu bondefornuft. At han havde brug for belæring fra nogle højere lag, der vidste bedre, var der ikke nogen tvivl om.

Tvivlen er heller sjældent kommet op senere i kulturradikalismen. Tværtimod. Jo mere demokratisk og personligt rettet mod den enkelte frigørelsesprojektet senere i historien blev, jo vanskeligere har det været for de kulturradikale at konfrontere traditionens indre kerne af formynderi. At frigørelse er noget, der skal indlæres. Og så er det måske netop en reaktion mod denne udstråling af uerkendt og uindrømmet

besserwissen, som udgør en stor del af kulturradikalismens aktuelle problem. Netop i tider, hvor alle med en generationsmæssig selvfølgelighed er blevet frigjorte nok til på kulturradikal vis at danne deres egen selvstændige mening, bliver denne mening hos mange, at kulturradikalismen er overflødig – ‘en udøende ideologi’.

Situationen er derfor ikke så ligetil. Uden at det sikkert er tænkt eller planlagt sådan, holder bogens indlæg sig måske derfor i slående grad til en historisk, ja museal tilgang. Selv Ribbjerg giver sig i denne sammenhæng af med kronologisk historieskrivning. Ingen ofrer til gengæld plads på visioner om, hvad en moderne fremskridtsorienteret kulturradikalisme kunne indeholde. Men flere af de historiske fremstillinger i bogen er oplysende for dem, der ikke kender historien, og jævnlige tankeinspirerende for dem, der kender den.

Ebbe Kløvedal Reich skriver på udmærket vis historien om Hørup og Brandes som kulturradikalismens ‘to hoveder’, hvoraf det er Hørup-hovedet, der er er nutidens mangelvare: »Det åndsaristokratiske, teatraliske og i en vis forstand gratis ved Brandes skal afbalanceres« (p. 54). Omvendt anskueliggør Jørgen Knudsen med sympati den gamle Brandes’ forbløffende, usvækkede evne til at se tidens konflikter i et europæisk og globalt perspektiv og hans stejle ubestikkelighed, når han fældede domme, der gik på tværs af gamle alliancer og/eller skaffede ham stadig nye fjender. Så sent som i 1920’erne lykkedes det ham ved at protestere mod de politiske forfølgelser i den unge Sovjetstat at få dens danske akolutter til at rase mod »denne indbildske oldings indsnævrede horisont« (citeret efter p.82). Åndsari-

stokratisk javel, men gratis blev det aldrig. Også åndsaristokratiets gevinster får Knudsen eksemplificeret, her den gamle klare, distante blik på meget, som af andre kun opfattedes dunkelt eller direkte ønskedes skjult.

Morten Thing redegør for »Kulturradikalismen« i mellemkrigstiden – ‘radikalismens anden fase’ kalder han og flere i bogen den meget rigtigt – idet han dog gør opmærksom på, at selve termen kulturradikalisme først blev udmøntet efterlods, nemlig i 1950’erne hos Elias Bredsdorff. Sidstnævnte bidrager til bogen med »10 historier« om karakteristiske ‘sager’ fra 30’erne og krigens tid, hvori kulturradikale var del, oftest som tabere.

Hans Hertel beskriver med mange konkrete informationer de kulturradikale midt mellem nazisme og kommunisme i perioden fra 1935 til 1965. Især kommunismens tiltrækning for mange intellektuelle, der i udgangspunktet egentlig var borgerligt radikale, bliver her belyst med blik for den historiske kontekst og dens dichotome kulturkonflikter. Ingen, der ikke selv har trukket vejret i det åndelige klima i perioden op til midten af 1960’erne, kan sikkert sætte sig ind i, hvordan luften var dengang. Der kan komme mindelser, når Benterne Jensen og Blüdnikow o.a. i vore dage i dagbladene forsøger at drive dem, de kalder gamle stalinister, til bekendelse, bod og betinget benådning, hvis flagellantismen udøves dygtigt nok. Men det er kun efterklange af noget, der dengang hele vejen igennem havde en anden alvor, bl.a. fordi den kommunistiske trussel var noget af en realitet. I det perspektiv er det gentagelsen som farce, man ser, når ældre akademikere, der i 1940’erne og 50’erne kulturradikalt lå til

venstre for kridstregen, men ellers hele tiden dygtigt og med usvækket loyalitet har tjent staten og det almene bedste, nu i en sen alder trækkes ud af deres Børge Mogensen- og Wegner-udstyrte nordskøbenhavnse villaer for at stille op til offentlig spanking som farlige diktaturhyldere. Barokt er det, at hvis de i stedet for at have siddet fanget i denne saks mellem kulturradikalismen og kommunismen havde været nazister i 40'erne, ville de i dag nok ikke have oplevet offentlig udhængning; de havde formentlig fået fuld tilgivelse og en helt anden slags positiv pressedækning af deres meritter i fortiden.

Den kulturradikale intelligentsias brud med kommunismen, der foregik løbende fra 1948 frem til omkring 1960, var en af vejene til den samfundsmæssigt langt mere centrale rolle, de kulturradikale værdier kom til at spille i 1960'ernes velfærdsstat. I bogens sidste bidrag beskriver Peter Madsen det som et skifte for kulturradikalismen fra en stilling som oppositionsbewægelse til en stilling som institutionsbærende ideologi. For de fremherskende kulturradikale tankebaner blev forløbet et skift, hvor PHs gamle forestillinger om en progressiv folkelig kultur med islet af jazz og kropslig frigørelse, blev afløst af Villy Sørensens fokus på 'det almene menneskes' personlige gennemarbejdning af den moderne angstefaring med kunsten som det altafgørende vehikel herfor.

Således dannedes i samme skift den særlige danske modernismekonstruktion, hvor en litterær avantgardisme blev sammenkoblet med en eksistentiel individuationsforestilling og endelig overbygget med en borgerligt radikal opfattelse af velfærdssamfundet som et

sted, der burde styres ud fra sagligt almene synspunkter, ikke af særinteresser og classesynspunkter. Madsen anlægger således en socialhistorisk optik på den danske modernismekonstruktion, hvis særegne karakter af Anne Borup – bl.a. i *Kritik* 147 (2000) – er blevet indkredset fra en mere specifikt litterær og æstetisk vinkel: hvilke forfatterskaber og digttyper, den inkluderede, og hvilke den udelukkede. Og særegen er konstruktionen. Hvor det 20. århundredes litterære modernisme internationalt indeholder en række påfaldende forbindelser med fascistiske fascinationer – Ezra Pound og Céline for at nævne celebre eksempler – er det i Danmark kulturradikalismen, der via Sørensen og Brostrøm kommer til at indfatte den lokale modernisme i en bredere kulturel ramme af en helt anden slags.

Peter Madsen er kritisk over for Sørensen-radikalismens forestilling om det almene menneske og den stilling som dominerende kulturideologi, den fik i det nye velfærdssamfund. »For så vidt sejrede den kulturradikale tradition, men prisen var, at den sociale dimension, solidariteten, trådte i baggrunden for den enkelte« (p.339). Hvis den sociale solidaritet var, hvad de kulturradikale afprøvede i de forudgående årtiers selvdestruktive forbindelser med kommunismen, må man imidlertid sige, at det efterfølgende orienteringsskift viste sig anderledes resultatgivende. Det bandede vejen for den forbløffende genfødsel af kulturradikalismen som nu nærmest statsbærende ideologi. Ønskede man den kulturradikale tanketradition indflydelse i samfundet, kunne det næppe være gjort mere optimalt, selv om ingen dengang kunne overskue,

hvad der gik igang eller bevidst 'master-mindede' det. Det ville ikke være sket uden underlag i den voldsomme ekspansion af mellemlagene, som 1960'ernes samfundsudvikling indebar, hvilket også er en af Peter Madsens pointer. Men alene det, at en kulturel bevægelse ajourførte sig i forhold til en ny historisk situation, som det skete, da den ældre kulturradikalisme blev afløst af Sørensens og andre yngres tydeligvis historisk adækvate version, var et interessant og meget konsekvensrigt fænomen. Skiftets vidtgående virkninger er først på tidens afstand for alvor blevet synlige, herunder for nogle (gen)vakte på en modsat fløj, der i en sen time nu maner til modstand.

Kan en lignende historisk ajourføring af kulturradikalismen, som den, der skete omkring 1960, tænkes i vore dages samfundsmæssige situation? Den eneste i bogen, der egentlig tager det op, er måske slående nok den fjernestående, nemlig teologen, biskop Jan Lindhardt, der skriver om »Det kultur-radikale og kirken« med et velkomment idehistorisk perspektiv, som ellers savnes hos de mange, mere indforståede bidragsydere. Lindhardt er skeptisk over for kulturradikalismens fremtid og er det især ud fra McLuhan-inspirerede synspunkter på den mediesociologiske virkelighed. I stedet for interesse- og engagementsstyrkede deloffentligheder, hvor man kommunikerer sine værdipositioner, har vi nu »ét stort fælles talkshow, hvor alle mødes« (p. 231). Her er det svært at komme igennem eller blot stille op med værdibaserede budskaber. Og dem har kulturradikalismen – trods al sin diffusitet og foranderlighed – jo i sig.

Skepsissen over for kulturradikalismens forandringssevne og fremtid forekommer meget realistisk. Men man kan aldrig vide. Det vil dog kræve perspektivskifte og kulturradikal nytænkning i et omfang, der i hvert fald ikke står tilbage for, hvad der nogensinde før har været nødvendigt. Det er da heller ikke et projekt, som denne bog giver sig i kast med.